РЕЛІГІЙНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

RELIGIOUS AFFILIATION OF THE URBAN POPULATION OF THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE

Стаття підготовлена в межах проекту «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України», що виконується Чорноморським національним університетом імені Петра Могили і фінансується коштом Державного бюджету України. У статті проаналізовано наукові праці, в яких досліджується релігійна приналежність населення; викладено результати емпіричного соціологічного дослідження релігійної приналежності міського населення Причорноморського регіону України. Дослідження було проведене у січні-грудні 2018 р. з використанням методу анкетного опитування; як респонденти виступили мешканці трьох міст України: м. Миколаєва, м. Одеси та м. Херсона.

Результати дослідження показали, що порівняна більшість міського населення Причорноморського регіону України зараховує себе до православних віруючих. Більшість православних віруючих у цьому регіоні не належать до конкретної православної церкви, вважаючи себе просто православними. Коли ми порівнювали наші дані з даними, отриманими іншими дослідницькими центрами в Україні, було встановлено, що серед міського населення Причорноморського регіону України наявна набагато менша частка православних віруючих, ніж по Україні загалом та у Південному регіоні України зокрема. Серед міського населення Причорноморського регіону України наявна більша частка людей, які не належать до жодної конфесії, ніж загалом по Україні, і приблизно така сама частка, як у Південному регіоні України. Найбільша частка православного населення спостерігається у Херсоні, трохи нижча – у Миколаєві та ще менша – у Одесі. Водночас більша частка представників інших релігій спостерігається в місті Одесі, порівняно з Миколаєвом та Херсоном.

Ключові слова: релігійна приналежність, міське населення, Причорноморський регіон України, релігійність населення, релігійний склад населення.

The article was prepared in the framework of the project «Effective functioning and development of the regional socio-cultural environment in the context of decentralization as a pledge of national security of Ukraine», implemented by Petro Mohyla Black Sea National University and funded by the State Budget of Ukraine. The scientific works in which the religious affiliation of the population is studied is analyzed in the article. The results of empirical sociological research of religious affiliation of the urban population of the Black Sea region of Ukraine are described. The research was conducted in January-December 2018 using the method of questionnaire survey; respondents were residents of three Ukrainian cities: Mykolaiv, Odessa and Kherson.

The results of the study showed that the relative majority of the urban population of the Black Sea region of Ukraine attribute themselves to Orthodox believers. Most Orthodox believers in this region do not refer to a particular Orthodox Church, considering themselves simply Orthodox. When we compared our data with the data obtained by other research centers in Ukraine, it was found that among the urban population of the Black Sea region of Ukraine there is a much smaller proportion of Orthodox believers than in Ukraine as a whole, and in the Southern region of Ukraine in particular.

Among urban population of the Black Sea region of Ukraine there is a much larger proportion of people who do not belong to any denomination than in Ukraine as a whole, and approximately the same share as in the Southern region of Ukraine. The largest proportion of the Orthodox population is observed in the city of Kherson, slightly lower – in the city of Mykolaiv, and even smaller – in the city of Odessa. At the same time, a greater proportion of representatives of other religions is observed in the city of Odessa, as compared to the cities of Mykolaiv and Kherson.

Key words: religious affiliation, urban population, Black Sea region of Ukraine, religiousness of the population, religious composition of the population.

УДК 316.74:2[477.7]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2019.10.17>

Рожанська Н.В.
к.соціол.н., доцент кафедри соціології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. К сучасному постіндустріальному суспільству релігія перенесена з соціальної сфери до сфери індивідуальної. Релігійна приналежність людини найчастіше є її власним вибором, у чому проявляється принцип свободи совісті. У зв'язку з цим дедалі більше число країн (у тому числі Україна) набуває рис поліконфесійності. У поліконфесійному суспільстві поряд проживають представники різних релігій, а отже, важливими стають питання міжконфесійної взаємодії, особливо в контексті збереження суспільної стабільності. Релігійний склад населення,

релігійна приналежність різних його груп стають актуальними темами досліджень у релігієзнавстві, соціології та психології релігії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття релігійної приналежності у сучасних соціально-гуманітарних науках найчастіше за все застосовується у зв'язку з поняттями релігійності населення та релігійної ідентичності особистості (групи). Зокрема, О.М. Крилов розглядає релігійну ідентичність не лише як абстрактне поняття, а як вираження колективної та індивідуальної самосвідомості в постіндустріальному

просторі. Він зазначає, що «у низці західних публікацій релігійна ідентичність ототожнюється з церковною ідентичністю і розцінюється як приналежність до церкви, як соціалізація в церковному житті» [3, с. 18]. Інші автори розглядають релігійну ідентичність як поєднання релігійної та національної приналежності.

Під час соціологічного дослідження релігійності населення найчастіше застосовують три основних індикатори: 1) показник оцінки респондентом рівня власної релігійності; 2) показник теперішньої релігійної приналежності респондента; 3) оцінка релігійних практик, що здійснюються респондентом [1, с. 42]. Таким чином, релігійна приналежність у цьому разі виступає однією зі складових частин релігійності населення. Що стосується соціологічних досліджень релігійної приналежності населення України, то в останні п'ять років найбільш масштабні з них проводяться такими соціологічними організаціями (окремо або у співпраці одна з одною): Київським міжнародним інститутом соціології (KMIC) [2], Центром Разумкова [4], соціологічною групою «Рейтинг» [5], Центром «SOCIS» [6].

Зокрема, в інформаційних матеріалах «Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр.», виданих Центром Разумкова за результатами соціологічного моніторингу, наведено розподіл відповідей респондентів на питання «До якої релігії Ви себе відносите?» протягом 7 хвилин опитування (з 2000 по 2018 рр.) Результати показали, що частка українських громадян, які зараховують себе до православ'я, коливається від 65,4% (у 2016 р.) до 70,6% (у 2013 р.) [5, с. 13]. У Південному регіоні (до якого дослідники зарахували Миколаївську, Херсонську та Одеську області) ця частка населення становить від 61,6% (у 2018 р.) до 76,4% (у 2010 р.) Не вважають себе належними до жодного з релігійних віросповідань від 11% населення України (у 2018 р.) до 16,3% (у 2016 р.). У Південному регіоні ця частка населення становить від 14,1% (у 2010 р.) до 24% (у 2017 р.) [5, с. 13].

В інформаційних матеріалах «Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр.» наводиться також розподіл відповідей респондентів на питання «До якої саме православної церкви Ви себе відносите?». Результати показали, що частка віруючих, які зараховують себе до Української православної церкви Київського патріархату, стабільно зростає від 18,4% (у 2000 р.) до 42,6% (у 2018 р.), а частка віруючих, які зараховують себе до Української православної церкви Московського патріархату, коливається від 14% (у 2000 р.) до 34,5% (у 2010 р.) [5, с. 17]. Результати також свідчать, що у Південному регіоні частка віруючих, які зараховують себе до Української

православної церкви Київського патріархату, поступово зростає від 8,5% (у 2010 р.) до 22,3% (у 2018 р.), а частка віруючих, які зараховують себе до Української православної церкви Московського патріархату, коливається від 42,6% (у 2010 р.) до 9,1% (у 2018 р.) [5, с. 16].

Але у соціологічних дослідженнях, що проводилися в Україні в останні 5 років, не аналізувалася релігійна приналежність міського населення Причорноморського регіону України. Якщо в цих дослідженнях і наводяться результати опитування жителів Причорноморського або Південного регіонів України, то лише міського і сільського населення разом. Знання ж релігійної приналежності міського населення Причорноморського регіону України є потрібним у контексті збереження соціальної стабільності в містах цього регіону.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних показників релігійної приналежності міського населення Причорноморського регіону України шляхом проведення емпіричного соціологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття підготовлена в межах проекту «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України», що виконується Чорноморським національним університетом імені Петра Могили і фінансується коштом Державного бюджету України. У межах виконання другого етапу проекту колективом кафедри соціології ЧНУ ім. П. Могили за участю автора статті у січні-грудні 2018 р. було проведено емпіричне соціологічне дослідження колективних уявлень та соціокультурних практик мешканців Миколаївської, Одеської та Херсонської областей України, що ілюструють їхнє ставлення до проблем функціонування соціокультурної сфери в умовах децентралізації та актуальних викликів національній безпеці України.

Методом дослідження було анкетне опитування. Вибірка є багатоступеневою, районною, власне імовірнісною, квотною, репрезентативною за віком, а також за статтю та місцем проживання респондентів (похибка становить не більше 3,5%). Загалом було опитано 801 особу, з яких 43,9% – чоловіки і 56,1% – жінки. Розподіл опитаних за віком та місцем проживання представлено в таблицях 1 і 2. Одним із завдань дослідження стало визначення релігійної приналежності респондентів. Для цього до анкети було включено блок із двох питань: 1) «Скажіть, будь ласка, до якої релігії Ви себе зараховуєте?» 2) «До якої саме православної церкви Ви себе зараховуєте?». На друге питання відповіли лише ті респонденти, які, відповідаючи на перше питання, назвали себе православними. Розподіл відповідей респондентів представлений у таблицях 3 і 4.

Як можна побачити, порівняна більшість міського населення Причорноморського регіону України (49,2%) зараховують себе до православних віруючих. Із цих православних віруючих більшість (53,8%) не зараховують себе до якоїсь конкретної церкви, 28,7% зараховують себе до Української православної церкви Київського патріархату, 11,9% – до Української православної церкви Московського патріархату. Лише незначна частка православних віруючих (1,3%), що проживають у містах Причорноморського регіону України, зараховують себе до Української автокефальної православної церкви.

Що стосується мешканців міст Причорноморського регіону України, які не зараховують себе до жодної релігії, але є віруючими людьми, то їх частка серед опитаних становить 9,2%. А частка респондентів, які не зараховують себе до жодної релігії і не є віруючими людьми, становить 8,4%.

Порівняємо дані, отримані нами, з даними отриманими в дослідженні «Соціально-політична ситуація в Україні», проведеному у вересні 2018 р. силами трьох дослідницьких центрів: КМІС, Центру Разумкова та СОЦИС. У вказаному дослідженні респондентам було задане ідентичне питання «Скажіть, будь ласка, до якої релігії Ви себе відносите?». Результати, отримані вказаними дослідниками, показали, що більшість населення України (68,8%) вважає себе православними віруючими. У Південному регіоні (до нього дослідники зарахували Миколаївську, Херсонську, Одеську та Кіровоградську області) частка православних віруючих у населенні становить 71,4% [6]. Таким чином, серед міського населення Причорноморського регіону України наявна набагато менша частка православних віруючих, ніж по Україні загалом та у Південному регіоні зокрема.

У дослідженні «Соціально-політична ситуація в Україні» також можна побачити, яка частка населення України не зараховує себе до жодного з віросповідань – це 9% жителів. У Південному регіоні України ця частка становить 16,3% населення [6]. Таким чином, серед міського населення Причорноморського регіону України наявна набагато більша частка людей, які не зараховують себе до жодної конфесії, ніж по усій Україні, і приблизно така сама, як у Південному регіоні України. Результати порівняння даних, отриманих у процесі нашого дослідження, та даних, отриманих авторами роботи «Соціально-політична ситуація в Україні», представлено в таблиці 5.

Відповідаючи на уточнююче питання «До якої саме православної церкви Ви себе зараховуєте?», задане респондентам вищезгаданими дослідниками, 45,2% респондентів, які вважають себе православними віруючими,

Таблиця 1
Розподіл респондентів за віком

Вік	N	% до всіх
18–29 років	149	18,6
30–39 років	171	21,3
40–49 років	157	19,6
50–59 років	137	17,1
60 років і старше	187	23,3
Загалом	801	100

Таблиця 2
Розподіл респондентів за місцем проживання

Місто	N	% до всіх
Миколаїв	213	26,6
Одеса	431	53,8
Херсон	157	19,6
Загалом	801	100

Таблиця 3
Розподіл відповідей респондентів на питання «Скажіть, будь ласка, до якої релігії Ви себе зараховуєте?»

Варіанти відповіді	N	% до всіх
Православ'я	394	49,2
Я просто християнин	191	23,8
Римо-католицизм	1	0,1
Протестантські та євангелічні церкви	6	0,7
Греко-католицизм	5	0,6
Нехристиянські релігії (іслам, буддизм тощо)	2	0,2
Не належу до жодної, але є віруючою людиною	74	9,2
Не належу до жодної і не є віруючою людиною	67	8,4
Інше	8	1,0
Важко відповісти	53	6,6
Загалом	801	100

Таблиця 4
Розподіл відповідей респондентів на питання «До якої саме православної церкви Ви себе зараховуєте?»*

Варіанти відповіді	N	% до тих, хто відповів
Українська православна церква (Київський патріархат)	113	28,7
Я просто православний	212	53,8
Українська православна церква (Московський патріархат)	47	11,9
Українська автокефальна православна церква (УАПЦ)	5	1,3
Важко відповісти/не знаю	16	4,1
Не має відповіді	1	0,3
Загалом	394	100

*На це питання відповідали лише ті респонденти, які у процесі відповіді на попереднє питання зарахували себе до православ'я

відповіли, що вони вважають себе належними до Української православної церкви Київського патріархату і 16,9% – до Української православної церкви Московського патріархату. У Південному регіоні України ця частка становить, відповідно, 28,6% та 18,1% жителів [6]. Результати порівняння даних, отриманих у процесі нашого дослідження, та даних, отриманих авторами роботи «Соціально-політична ситуація в Україні», представлено в таблиці 6.

Іншим завданням нашого дослідження було порівняння релігійного складу населення різних міст Причорноморського регіону України.

Для виконання цього завдання було проведено двовимірний аналіз отриманих даних. Результати цього аналізу представлено в таблиці 7.

Як можна побачити, найбільша частка православного населення (54,1%) спостерігається в місті Херсон, трохи менша (51,2%) – в місті Миколаїв і ще менша (46,4%) – в місті Одеса. Водночас в Одесі спостерігається більша частка представників інших релігій, порівняно з Миколаєвим та Херсоном. Зокрема, серед опитаних одеситів зустрілися представники Римо-католицької віри та нехристиянських релігій (ісламу, буддизму тощо).

Таблиця 5

Деякі показники релігійної приналежності різних груп населення України, %

Релігійна приналежність	Групи населення		
	Населення України*	Населення Південного регіону України*	Міське населення Причорноморського регіону України
Православ'я	68,8	71,4	49,2
Не зараховують себе до жодного з релігійних віросповідань	9,0	16,3	17,6

* За результатами емпіричного соціологічного дослідження «Соціально-політична ситуація в Україні», проведеного у 2018 р. силами трьох дослідницьких центрів: КМІС, Центру Разумкова та СОЦИС [6]

Таблиця 6

Приналежність різних груп православного населення України до Української православної церкви Київського або Московського патріархатів, %

Релігійна приналежність	Групи населення		
	Населення України*	Населення Південного регіону України*	Міське населення Причорноморського регіону України
Українська православна церква (Київський патріархат)	45,2	28,6	28,7
Українська православна церква (Московський патріархат)	16,9	18,1	11,9

* За результатами емпіричного соціологічного дослідження «Соціально-політична ситуація в Україні», проведеного у 2018 р. силами трьох дослідницьких центрів: КМІС, Центру Разумкова та СОЦИС [6]

Таблиця 7

Розподіл відповідей респондентів на питання «Скажіть, будь ласка, до якої релігії Ви себе зараховуєте?» залежно від місця проживання, % до кожної групи

Варіанти відповіді	Місце проживання		
	Миколаїв	Одеса	Херсон
Православ'я	51,2	46,4	54,1
Я просто християнин	22,5	28,1	14,0
Римо-католицизм	0	0,2	0
Протестантські та євангелічні церкви	0,9	0,5	1,3
Греко-католицизм	0,5	0,5	1,3
Нехристиянські релігії (іслам, будизм тощо)	0	0,5	0
Не належу до жодної, але є віруючою людиною	7,5	7,7	15,9
Не належу до жодної і не є віруючою людиною	9,9	8,6	5,7
Інше	0,9	0,5	2,5
Важко відповісти	6,6	7,2	5,1
Загалом	100	100	100

Висновки з проведеного дослідження.

Порівняна більшість міського населення Причорноморського регіону України зараховує себе до православних віруючих. Більшість православних віруючих цього регіону не зараховують себе до якоїсь конкретної православної церкви, вважаючи себе просто православними. У процесі порівняння даних, отриманих нами, з даними, отриманими іншими дослідницькими центрами України, було з'ясовано, що серед міського населення Причорноморського регіону України наявна набагато менша частка православних віруючих, ніж по Україні загалом та Південному регіоні зокрема.

Що стосується міського населення Причорноморського регіону України, яке не зараховує себе до жодного з віросповідань, то серед них наявна набагато більша частка людей, які не зараховують себе до жодної конфесії, ніж по Україні загалом і приблизно така сама частка, як у Південному регіоні України.

Найбільша частка православного населення спостерігається в місті Херсон, трохи менша – в Миколаєві і ще менша – в Одесі. Водночас в Одеса спостерігається більша частка представників інших релігій, порівняно з Миколаєвом та Херсоном. Перспективами подальшого дослідження може бути

порівняння релігійного складу міського і сільського населення Причорноморського регіону України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бовгиря І.В. Динаміка релігійності у суспільствах Східної Європи. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Випуск 3/4 (31-32). С. 41–48.
2. Богдан О. Релігійна самоідентичність і молитва в Україні. Аналітичний звіт. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=638&page=1> (дата звернення: 02.05.2019).
3. Крылов А.Н. Религиозная идентичность. Индивидуальное и коллективное самосознание в постиндустриальном пространстве. Москва : Издательство Икар, 2012. 306 с.
4. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр. (інформаційні матеріали). Київ, 2018. 78 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf (дата звернення: 01.05.2019).
5. Релігійні вподобання населення України. Квітень 2015. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/religioznye_predpochteniya_naseleniya_ukrainy.html (дата звернення: 04.05.2019).
6. Соціально-політична ситуація в Україні. Вересень 2018. URL: http://socis.kiev.ua/ua/2018_09/ (дата звернення: 03.05.2018).